

Жіночі образки з Галичини

Леопольд фон Захер-Мазох

Якщо комусь захочеться створити невеличкий образ Галичини, то нехай поїде на ярмарок до Коломиї. Там він опиниться на форумі давньої римської колонії. Серед штовханини гендлярів, які пропонують, купують, сновигають туди й сюди, він побачить, як перед ним пропливає в розмаїтих обличчях дивовижна країна. Йому здаватиметься, що він то на багдадському базарі, то на церковній площі якогось села у Шварцвальді. Як і там, ударять по руках смаглявий вірменин з довгим чубуком та білявий шваб з короткою файкою в кутику уст, відчуття подібності проймає його, і він бачить, як Схід та Захід простягають один одному руки.

Жоден край багатонаціональної монархії не запропонує йому такої картини – ані Угорщина, ані Далмація, жоден не має такої повноти протилежностей. Тут відбувалось переселення народів. Немає тут якогось одного жіночого образу – є галерея жіночих портретів, порівняно з якою галерея короля Людвіга – лише збірка потвор. Роздивися довкола себе у штовханині! Кому ти віддаси Парісове яблуко?

Поглянь – ось у легкій бричці іде струнка худорлява полька з гордою сарматською голівкою. А може тебе більше привабить меланхолійна краса і замріяні очі малоросіянки? У неї козацька кров і гарненькі ніжки в сап'янових чобітках!

Якщо ти любиш сільські історії, шукаєш образів, які творить Бертольд Авербах, то ось біля кошиків та діжок з маслом тебе вітають босоногі Лорелеї, ніби з якогось гарного популярного видання – які в них добрі блакитні очі! А поряд з ними очі газелі – очі мешканки Малої Азії з того племені, доньки якого ставали рабнями, щоб робити рабами своїх господарів. Ніби якась гурія, лежить на килимі у білому вбранні та тюрбані вірменка. Пальмове листя та страусові опахала навіюють мусульманські мотиви та гаремні фантазії. А ця черкеска! Це не маленька гаремна квітка, це дика донька Карпат, козуля з галицьких, народних пісень – гуцулка.

Тобі подобається пишна росіянка, могутньої статури ліпованка? Як люб'язно пропонує вона фрукти. Ти любиш соковитий, смаглявий колір обличчя – тут він виграє перед тобою усіма відтінками. Ось мадярка, її впізнаєш за доломаном. А он дитя Старого Завіту – татарська караїмка. Біля свого чоловіка, мандрівного мосяжника, сидить кудлата циганка. Хай вона поворожить тобі, але не вір її очам, вони колють, мов голки, вона зачаровує тебе!

Глянь в інший бік. Хіба ти в Кампанії? Та ні, ти на одному зі східногалицьких базарів. Але звідки ж римлянка? А ось ще одна.

Це не римлянка, але донька Риму – раса збереглася. З яким царським порухом складок ця мешканка Волошини вміє носити свою туніку – оздоблену золотом сорочку, а волосся – вона й далі зачісує його, як мати Ґракхів. І знову куточок Сходу. Доньки Єрусалиму сидять під деревами і продають цибулю, начільна пов'язка з перлами обрамлює тут не одне королівське чоло. Очі, як у голубки, темніють хтивим чарівним

блиском. Заспівай чудову пісню кохання! Чи вони, ці квітки Сарона, зрозуміють тебе – гарні, як місяць, і небезпечні, як військові лави.

З великої кількості жіночих образів та характерів впадають в око два головні типи – полька та малоросіянка.

У меншій, Західній Галичині переважає польський елемент, за ним ідуть єврейський та німецький; у більшій, Східній Галичині панує український, проте його густий похмурий тон змінюється із Заходу на Схід все яскравішими відтінками національних барв. Крок за кроком зростає розмаїття образів, форм, звуків, протилежностей – кров життя пульсує все жвавіше, сильніше, рухливіше; світ розпускається у всій своїй величі. Тут, на Сході, в щоденній боротьбі за існування, в національному, політичному, людському суперництві протиставляють свою природу, свої сили, розкривають свої риси полька та малоросіянка.

Ззовні вони не такі вже й різні, як насправді. В обох племен можна знайти худорлявих та пишнотілих, маленьких граційних та високих ставних жінок, в обох свій обрис обличчя, пухкенький кирпатий носик, в обох племен також – хоч і не такий вродливий, проте досить милий тип з пухкими вустами і маленьким котячим носиком. Але погляд польки зраджує її холодність, уміння володіти собою, розважливість при зовнішній жвавості, а глибокі очі малоросіянки – її пристрасність, гнівливу натуру, яка ховається за розсудливістю й гідністю її поведінки.

Якщо польку називають француженкою, то великоросіянка – це британка, а малоросіянка – іспанка Сходу. Полька прагне наказувати, малоросіянка ж – бути вільною. Коли полька володіє чоловіком, великоросіянка хоче йому підкорятися, як німкеня, то малоросіянка вимагає рівності з ним. При кожній нагоді в ній спалахує нестримна козацька вдача, що не визнає жодного пана і жодного слуги. Між Доном та Карпатами живуть вроджені демократи – ні візантійський імператор, ні варяги, жодний король Польщі, жодний цар не зламали їхнього духу, не підкорили їхньої свідомості. Вони завжди готові змінити плуг на спис, живуть маленькими республіканськими громадами, як рівні з рівними, для східних слов'ян вони – паростки майбутнього, паростки свободи.

Циган кочує зі своїми мелодіями на Північ, росіянин іде до шинку, щоб там пити свою горілку; він прислухається до буйнотужливих козацьких пісень про волю, хапається руками за голову й ридає.

У Галичині польські пані зі шляхти, з поміщиків ледве чи не всі гарні або принаймні привабливі; міський елемент, який утворився переважно з німецьких переселенців, поступається красою (у змішаних шлюбах перемагає тут, очевидно, німець). Краків'янка струнка, граційна, гарно збудована, польська селянка стоїть найближче до цього благородного стану. Жінки мазурів, що заселяють рівнину від Кракова аж до Сяну – худі, чорняві. У них більше темпераменту, більше духу, ніж тілесної краси, ну, а жінки високих вродливих мешканців гір, гуралів, переважно непоказні, а часто й потворні. Люд Східної Галичини представляє таку зміну типів та образів, яка ледве не збиває з пантелику. Сусідні села часто виявляють найрізкіші

контрасти – найпотворнішої і, майже поряд, найшляхетнішої людської породи.

Перебування монголів у Південній Русі, розселення бранців на безлюдних просторах залишили значні сліди. Тут можна натрапити на загадкові видовжені голови, на бородатих чоловіків – справжніх шведів, на жінок із пшеничним волоссям і з великими сірими очима. Це нащадки шведських бранців; а он там – маленькі незграбні створіння з жовтою шкірою, косими вузькими очима, плескатим носом, тонким чорним волоссям – це діти ногайської орди. В іншому селі – знову виразний східний тип. Давні документи свідчать, що тут колись оселились полонені турки.

У кожній місцевості галицький русин має інший характер. Мешканці великої рівнини від Сяну до Пруту досить великорослі, мають симетрично збудовану міцну статуру, свіжий колір шкіри, жінки – часто найчарівніші риси обличчя, а на противагу правильним рисам інколи – майже тваринна порода з широкими вилицями й великим ротом. На галицькому Поділлі впадає в очі благородна, майже шляхетна зовнішність: світло-коричневе волосся охоплює не лише "Образ Мадонни", але й багато інших облич, які чекають на пензель русинського Рафаеля.

Малоросіянка з-над Пруту – це мешканка Півдня, і її вогнисті очі, а темне пишне волосся, гарний обрис обличчя можна побачити поряд з вірменкою та румункою. Майже бездоганно гарною є мешканка Карпат, гуцулка.

Гордо несе вона свою голову – як чоловік, який ніколи не був закріпачений чи підлеглий якогось шляхтича, ніколи не був перетворений у тяглову силу, її привітання – це поблажливість, нічого від покірливої ввічливості жительки рівнин. Вона сидить на коні, як її сестра, донька Кавказу, з веретеном у руці, і, коли лунає принадне запрошення якогось шляхтича, вона знає, як йому відрубати.

Малоросійські громадяни східногалицьких міст та базарів – це привітні, інтелігентні, старанні, мрійливі люди. У майстерні та крамниці жінка розквітає не так, як у дворі пана чи на вільних вершинах гір, проте міські малоросіянки – привабливі, розумні, гостинні жінки, а їхніх синів потребують для державної служби та цінують на ній. Малоросійська шляхта не була настільки полонізована, як зазвичай вважають. Багато родин належить ще до грецького обряду, немало з них зберегло свою національність і тепер, коли русини день за днем відвойовують у поляків ґрунт, вони не бажають її втратити.

Ця шляхта і русинське (уніатське) духовенство творять чудову породу людей. Вона поєднує чуттєву красу південних націй з одухотвореним виразом очей – духовною привабливістю північних народів.

Коли поляк бачить гарну малоросіянку, то каже, що це дружина або донька священика.

Принади польки та малоросіянки вигідно підкреслює гарно допасований одяг. Повний польський національний костюм, щоправда, з'являється лише при святкових нагодах або під час заколотів; але те, що збереглося від нього у вже давно прийнятій французькій моді, досить своєрідне та колоритне. Обшита хутром куртка з різноманітними тонкощами – українського походження – це кептар козачки. Кацабайка

з широкими, зібраними у складки рукавами, часто яскравого кольору, обшита горностаєвим хутром – верхній одяг російської боярині і зараз є характерним одягом як польських, так і русинських жінок у Галичині.

Як домашній халат вкоренився широкий, охоплений шнурком довкола талії російський сарафан. Розкішне російське національне хутро для прогулянок по вулицях та на санях стало загальним надбанням європейських дам, але ніхто з них не вміє носити його з такою пристрасною гордістю, як полька і росіянка. Якось англійка зробила влучне зауваження, що тут хутро означає те саме, що у Франції кашемірова шаль. Чотирикутний, прикрашений хутром капелюшок з китицею називають татаркою (за її походженням), і конфедераткою, як політичною ознакою партій; полька одягає її для подорожі саньми та на полювання верхи, у татарці вона виглядає виключно, дуже кокетливо і гордо водночас. Відтоді, як галицькі малоросіянки протиставили козацький одяг польському як політичну ознаку, малоросійські жінки також одягають прикрашені хутром круглі козацькі шапки зі звисаючим верхом як противагу конфедератці.

Цю чудову шапку носила Катерина II. Дівчата охоче давали пишному, заплетеному стрічками в дві довгі, товсті коси волосся спадати за спиною – мода, яку дами на Заході не змогли наслідувати. У всьому, що стосується одягу – в тому, як вона трактує, як вибирає свої тканини, кольори, крої – полька всіх станів показує гарний мистецький смак. Якщо, як твердять, одяг французьки – це душа, то одяг польки – це поезія.

Селянка ще всюди залишилась вірною домашньому одягові і, мабуть, ніколи не буде наслідувати незвичне вбрання німецької колоністки; навпаки, на галицьку швабку слов'янський елемент впливає, як і мадярський – на саксонців Семигороддя. Краків'янка носить косу, як знатна польська дівчина, а жінка – трикутну хустку в неаполітанському стилі. Стрункий світлий корсет вона з кокетливою сором'язливістю загортає у білу шаль. Красивий фартух завершує витончений образ.

Якщо жінка мазура вдягається подібно, хоч і з меншим смаком, то ґуралька закутується в сіре полотно, як черниця. На Сході одяг стає більш орієнтальним, він виграє у пишноті те, що втрачає на красі. Малоросійська селянка обв'язує голову яскравою хусткою, як тюрбаном, а дівчата заплітають на голові коси, як корону. Шию прикрашає коралове намисто; сукман, довгий верхній одяг із темною, а нерідко й блакитною хустиною, взимку обшитий хутром, щільно і, завжди до лиця, облягає тіло, а на ногах – яскраві (жовті або червоні) сап'янові чобітки.

Гуцулка не має ніяких прикрас на голові, крім свого розкішного волосся, вона заплітає його у коси чи просто розпускає із вплетеними стрічками, і, як і личить вершникові, вдягає коротку куртку.

Діадема з перлами, яку носять великоросіянка та козачка, а також дукати на шиї додають ліпованці величності, що повністю відповідає Ті стриманій, розважливій природі.

У Галичині своєрідним є як тілесний, так і духовний тип польки та малоросіянки, і передусім – їхній характер. Для чужинців він є однією з тих загадок, які що повніше беруть у полон почуття і серце, то важче їх розгадати. Воля сильна в обидвох, це не

якийсь один миттєвий порив, а ота незмінна свідомо воля, що сама із себе творить великі та благородні характери.

Маколі в есе про Мак'явеллі одухотворено і переконливо пояснив, що в оцінюванні людських характерів не можна керуватися загальноприйнятими принципами моралі, усе залежить від того, як конкретний народ у конкретний час витлумачить кожен із цих принципів. Заслуговує на увагу і та обставина, що кожний народ створював за своєю подобою те, що називають моральним характером. Німець вважає непристойним те, що здається добрим французові, а британець глузує з того, що поважає німець.

Слов'янський характер та його ідеали докорінно відрізняються від романських та германських. Через християнство народи Європи отримали спільне моральне обличчя, проте на Сході ще й досі повсюдно виявляється первісна людська природа.

Слов'янська натура – надзвичайно добра, людяна. Військові здобутки створили полякам та росіянам репутацію людей войовничих, таких, що шукають сутичок. Ця слава тут, як завжди, – наполовину брехня. Поляки та росіяни, як і всі слов'яни, мирні за своєю природою. На протигагу войовничим германцям, вони входять до світової історії як орачі та купці. Перші князі германських племен були вдалими військовими провідниками, слов'янські ж – вдалими господарями і мудрими суддями у спірних справах; Крок, Перемишль, П'яст на трон були посаджені від плуга.

Хоч поляк і росіянин зневажають смерть, вміють відповідати насильством на насильство, проте мають схильність запобігати ворожим намірам мирними засобами. Це впадає в очі як в орача, так і у найбільшого державного мужа.

На жодній посаді вони не будуть крикливими, сварливими, продажними людьми. Якщо вони завинять перед кимось зі своїх ближніх, то сотню разів це станеться через хитрий обман чи шахрайство і лише раз – через якийсь з тих насильницьких злочинів, які відзначають кожную іншу націю. Пригноблений чи підкорений, слов'янин користується своєю душевною гнучкістю і протиставляє насильству хитрість. Так змінювалась сутність західних слов'ян у боротьбі проти німців, італійців, османів, а східних – під гнітом сваволі шляхти та царя. Велике вміння володіти собою, дотепність, тямущість, далекоглядна обачливість – ось зброя, якою слов'янин володіє найкраще, і яка разом з люб'язною і дружньою поведінкою об'єднує слов'ян, а для громадян чужих націй стає такою небезпечною, що вони навіть зробили слов'янам закид у нещирості та лицемірстві.

Іван Тургенєв класично зобразив чесного, щиросердного староросійського шахрая і менджуну у відомому нарисі "Іле-бедянь". Боденштедт справедливо зазначив, що росіянин лише на кордоні, де він перебуває у безперервних стосунках з користолюбними чужинцями, виправдовує цей докір, однак у глибині країни – він найкращий у світі хлопець.

Те саме спостерігаємо у нас у Галичині, в Богемії і Каринтії. Вроджена розсудливість слов'янина тільки тоді перетворюється у хитрість і навіть підступність, коли він стає до бою з німецькою натурою і знаходить у хитрості сильнішу зброю проти обачности та вміння презирливого сусіда панувати над собою.

Романцеві німець видається розсудливим, обережному слов'янинові – гнівним і квапливим. Ту енергію, за яку вихваляють поляка і росіянина, слов'янин вперше показує тоді, коли підходить до виконання рішень. "Сім разів відміряй, а раз відріж", – каже русинська приказка. Так само виявляється його упертість та завзятість, що ввійшли у приказку, – не у манері, а в самому опорі. Він непоступливий, але будь-що намагається уникнути проблеми. Тому він так високо цінує слово. "Слово зраджує, слово перемагає". "Слухай багато, говори мало", але: "З гарних слів ти можеш приготувати цілий обід". Ще одна типово слов'янська риса – мовчки, приховуючи своє внутрішнє "я", бути красномовним і балакучим, погоджуючись з іншими. Він гордо називає себе людиною слова (слов'янин від слово), а німця – німим (німець від німий).

Ці особливості східнослов'янського характеру в жінок виявляються сильніше, оголеніше, щиріше. Оскільки жінка взагалі через виховання, освіту, спосіб мислення, рід занять менше спотворена, ніж чоловік, то й природа її народу виявляється у ній більш неприховано і недоторкано.

Один дотепний спостерігач зауважив, що полька, коли добра, то найкраща, а коли погана, то – найгірша дружина в світі. А втім, що добре, а що погане? Звичайно, полька, коли не захоплена ніякою ідеєю, ніяким почуттям, ніякою турботою, коли вона корисливо шукає насолоду, то так блискуче використовує особливості свого характеру, свою залізну волю, талант панувати над собою, вміння прикидатися, що для інших вони стануть ще більше руйнівними, ніж багаті духовні переваги жінок з-над берегів Сени. Це можна спостерігати і в її сестри малоросіянки, але полька і малоросіянка від природи повні поезії і здатні захоплюватися. Такі жінки рідко будуть сильними морально, та вони ще рідше будуть неблагогородними.

Який занепад культури, освіти, науки із Заходу на Схід, яке зростання фантазії, відчуття природи, поезії та сердечності! Німець настільки ж переважає британця і француза, як східний слов'янин – німця. Проте це ще загадковіше: у германських племен ці риси людської натури репрезентує жінка, а у слов'ян – чоловік. Поляк, росіянин, малоросіянин – що за чудові чоловіки, мудрі голови, сильні характери, безстрашні солдати, та їхні жінки краще від них вміють панувати над своїми почуттями та стражданнями. Полька відчуває тонко, але лише тоді, коли хоче – вона з великою самопожертвою віддається вітчизні, коханому чоловікові, дитині, але тільки тоді, коли її почуття збігаються з її думками і характером. Її природа, по суті, є твердою і завжди залишається свідомою та обачною. Вона ніколи не буває такою ніжною, як малоросіянка. А ця віддається меланхолійній схильності свого племені: вона мріє, захоплюється, її почуття зростають і хвилюються, а потім ще довго бринять, як малоросійські мелодії, звучання яких має щось трагічне до самозабуття, і цей симпатичний настрій зберігається в первісних танках радості.

Живе відчуття ворожого протиставлення людини і природи, почуття смерті й пульсуючого життя – найхарактерніша риса східних слов'ян – властиве й малоросіянці. Її почуття можуть повністю опанувати нею, і будь-яка боротьба з ними даремна. Шопенгауер тут мав би вести свої дослідження про зречення життя.

Полька в розпачі кине́ться на труп коханого чоловіка і за короткий час вона або знову зможе сміятися, або у холодній величі відвернеться від життя. Малоросіянка або помре від свого болю, або й коли її волосся вже давно посивіє, все ще оплакуватиме темні кучері свого милого. Польська пані, що бачила, як її син загинув у боротьбі за польську справу, повернулася ще у повному блиску своєї вроди у самотнє помістя і прожила довге спокійне життя бідної хворої страдниці. Відома малоросійська письменниця незадовго після смерті своїх дітей пішла за ними в могилу.

Якщо темперамент якось показує приблизну температуру людської природи, то у польки він жвавий, але без пристрасти. Полька холодна, її афекти – це афекти акторки – не сильні і не тривалі. Вона здається безтурботною, легковажною істотою. І як вона володіє собою! Полька не має жодного співчуття до власних поривань – вона знає, як їх впорядкувати, як зберігати чоловічу дисципліну, ніби Валленштайн, командувати, як Наполеон. Малоросіянка ж має спокійну гідність іспанки. Її хода, рухи, мова та дії спокійні, завжди видаються розважливими, вона спостерігає, однак залишається пристрасною, як іспанка, вона любить і ненавидить усією душею, але без фраз і роздумів, її афекти виникають з її вдачі, вони різкі і стихійні, бо фантазія безперервно дає їм поживу.

Коли б хтось хотів назвати фантазію польки суб'єктивною, то фантазія малоросіянки винятково об'єктивна і поетична. Обидві вони відтворюють швидко і пристрасно; але коли перша концентрує всі предмети, образи, що западають їй у душу, як у фокусі лінзи, то друга відбиває їх подібно до гарного дзеркала – чисто і чітко.

Полька веде розмову, як у французькому салоні, малоросіянка ж розповідає з природною правдивістю Тургенєва, з гумором Гоголя. Полька іскриться душею, вона, як вістря, кожний вислів – якийсь каламбур, кожний рух – якась епіграма. Її дух – це рапіра. Блискучі випадки, тонкий розум, витончений такт, люб'язне розслаблення при абсолютному володінні собою роблять цю жінку настільки ж чарівною, настільки й небезпечною. Полька виконує таку роль у житті, яку вона сама собі створює, а роль малоросіянки виявляється в тому, як вона вміє поводитись з іншими; вона – практичний домашній філософ. Вона має багато ідей. Якщо полька має талант виставляти свою персону у вигідному світлі, панувати над ситуацією, є винахідливою у здійсненні своїх намірів, то малоросіянка вміє розуміти чуже, вона спостережлива, знає людську натуру, її не можна перевершити у проникливості, у здоровому глузді та виразності. Коли вона проникливо розглядає чуже, то заглиблюється і у власну натуру, і за знанням людей у неї іде знання самої себе і оте святе пізнання, гірке і тужливе.

Багаті на таланти полька та малоросіянка у Галичині беруть активну участь у громадському житті; вони не просто надокучливі дилетантки, вони мають вплив, на який заслуговують, вони вміють ним розпоряджатися, бо цьому сприяє їхня освіта.

Німецька освіта однобічна, бо вона лише літературна. Освіта, справжня гуманітарна освіта, означає гармонійний розвиток людської натури, передовсім у жінок. У жінок велика кількість прочитаного відбирає духовну грацію так само, як

тяжка робота – тілесну. І що це за рід літератури, з якого вони черпають освіту? Чи можна її відзначити краще, як дорадчими фразами з німецьких видань для сімейного читання: "Предмет читання! Повчальний і розважальний!"

Тоді освіта, література стають тут самоціллю; люди забувають, що і одна, і друга тут лише заради життя. Галицькі жінки цього не забувають. Поряд з рідною мовою вони, звичайно, дуже добре говорять по-французькому, по-німецькому, а в новіших часах нерідко й по-англійському, вони в оригіналі читають Вольтера й Віктора Гюґо, Шекспіра і Маколі, вони захоплюються своїми Міцкевичем і Лелевелем, Квіткою і Шевченком. Але в літературу вони не заглиблюються. Їхнє виховання – вже інше; вони вчаться одночасно і читати, і їздити верхи. Суворі школа матері, салон, верхова їзда, запальний народний танець дають їм одночасно грацію та енергію. Вони можуть і лисицю вполювати, і виконати якусь із сонат Бетговена. Вони кидають дотепи з такою ж смертоносною впевненістю, як і кулі з пістоля.

Звичайно, відіграють вони свою роль і в літературі. Жодна з цих націй не має письменниці з генієм Жорж Занд, але вони можуть їх сподіватися, бо їхні жінки поряд із талантом виявляють відчуття природи, таку людяність, таку творчу наївність, які на Заході вже втрачені. Впадає в очі, як тут жінки зберігають хист, зокрема до літературних творів, особливо полька. Вона не тільки співає ніжні мелодії, а й обшитий хутром куртці з цигаркою у вустах пише політичні летючки, з манерами благородної пані вона редагує газету.

Музичний талант слов'ян – національна риса характеру – найбільше виявляється в малоросіянки. Її чудові, часто глибоко меланхолійні, часто дико веселі народні пісні перевершують пісні польські.

І полька, і малоросіянка рідко мають акторський талант. Малоросійський театр стоїть ще на дуже низькому рівні, щоб його можна було порівнювати із західноєвропейським, але польська драма – високого рівня, і польська вистава на свіжому повітрі, душа якої – полька – рівновартісна французькій.

У житті своєї країни, свого народу галицькі жінки беруть жваву і пристрасну участь. Немає жертви, якої б злякалася полька, якщо це стосується її батьківщини. Відомо, які послуги вона зробила польській справі і у війні, і в мирний час, польським змовам, польському повстанню. Вона плете інтриги на виборах, сидить на трибуні ландтагу. Сьогодні вона – найспритніший емісар, найгнучкіший шпигун, а завтра благословляє зброю, благословляє воїнів чи сама безстрашно мчить проти ворожих лав. А потім вона стоїть на колінах серед мертвих, перев'язує поранених, підтримує тих, хто вмирає.

Натомість патріотизм малоросіянки не приніс якихось блискучих подвигів, але під час більш, ніж трьохсотлітніх страждань під пануванням Речі Посполитої, з непохитним терпінням, з непорушною любов'ю до своєї національності, у спротиві до польських домагань він зберігся в подивугідний спосіб. Через пісню і слово вона вже в душу босоногого хлопчини влила ненависть та завзятість, на Поділлі, на Україні[1] та в Галичині вона врятувала русинську національність. Супроти неї полька – аристократка.

У неї є щось зарозуміле. У малоросіянки ж ідеї свободи та рівності – в крові. Вона демократка, а в релігійних справах – схильна до сумнівів.

Католичка-полька – побожна або легковажна і тоді вона, зрештою, закінчує святенництвом. Відданість русинки має інші мотиви. Церква довгий час була останнім притулком її національності, ще й зараз вона майже ідентична з нею. Щодня в церкві лунає з вівтаря і з хорів мова народу, і українські священники у світському житті є дідами та батьками сімейства. Нарешті, східнослов'янський світогляд про мізерність буття, про неминучість усього, що відбувається, про вороже протиставлення природи і людини, про рівність та людську любов відповідає первісним ідеям християнства, які філософськи пояснив і розвинув Шопенгауер, найбільший мислитель нової доби.

Яким би дивовижним не було слов'янське життя на Сході, його найбільшою особливістю є стосунки чоловіка і жінки. Тут вони є прямою протилежністю Заходові. Жінка стоїть тут вище від чоловіка. Не в сенсі романсько-германського пошанування, яке приховує жінку через ідолопоклонницький культ, немов якогось азійського деспота. Жінка на слов'янському Сході стоїть не на вівтарі, але й не є полонянкою "святинь дому". Вона перебуває у вирі життя і керує. Тут це природно. Один відомий німецький етнограф пише: "Коли правда, що у романських народів статі рівні, у германських – жінка стоїть нижче від чоловіка, то у слов'ян жінка перевищує чоловіка".

Тут немає слабкої статі. Жінка повсюдно стоїть з чоловіком на рівній нозі – вдома, у товаристві, у громадському житті. Чоловік, звичайно, схильний розглядати жінку, як свою власність – тут ви не знайдете й сліду від цього. Вона віддається чоловікові у коханні, як рівна, на рівних умовах. Цього вона дотримується й у шлюбі. У неї немає жодного обов'язку, якого не знав би і чоловік. На Заході тільки невірність жінки руйнує сім'ю; тут її руйнує невірність чоловіка. Жінка залишить чоловіка з наймізернішої причини, бо вона знає, що збереже своє становище у суспільстві. Польща – це країна розлучень. Розлучена жінка тут – це виразне поняття в суспільстві, на сцені, в поезії. Вона вільна, як і чоловік, але без того, щоб втрачати привілеї своєї статі, вона приймає своїх друзів, є душею салону, клубу, літературного товариства. Сприятливе становище, яке вона має як розлучена жінка, дає їй почуття власної гідності, із цим вона живе й у шлюбі. Вона господиня вдома, задає тон у товаристві. Завдяки жінці життя її народу зберегло свої витончені і водночас прості форми, оту радісну грацію, якої полька ніколи не втратить, – ані на полюванні, ані у ландтагу. Жінка є всюди, де є чоловік, вона всюди зберігає свої манери й звичаї. Ця риса властива не лише вищим верствам. Треба бачити краківського селянина – як вишукано веде він до танцю свою дівчину; гуцула, коли він гірською стежкою за вуздечку зводить вниз коня своєї дружини. Галицький селянин – під владою своєї жінки. Пияк знає, що говорить, коли співає в народній пісні: "Буде жінка, мабуть, бити, за чуприну волочити".

Це була донька одного галицького священника, ота Роксолана, яку Расін прославляє у "Баязеті", та слов'янка, що зробила своїм рабом Сюлеймана Пишного і стала його дружиною.

Галицькі жінки не є господинями дому в німецькому сенсі, вони вміють керувати

господарством у широкому розумінні, але ощадливість, порядок, старанність у домашньому побуті не належать до їхніх чеснот.

Галицька селянка, хоч якою моторною і тямущою вона є, також побоюється роботи. Тут бракує як освіти народу, так і виховання. Власне кажучи, лінивим народ не є, бо він неперевершено працює у когось на службі, але має невеликі потреби, балакає, співає і танцює охочіше, ніж тоді, коли мав би зробити зусилля заради заможного дозвольного життя.

Наскільки галицькі жінки погані господині, настільки ж чудові вони матері. Як ніжно поводить ся звичайна селянка зі своєю дитиною! Глибока пошана, покірність, дитяча любов, яку сива мати отримує від свого сина ще й тоді, коли він вже сам гойдає на колінах дітей, найкраще підтверджує, ким вона для нього була, ким вона для нього буде завжди. Син одержує від неї перші, найсвятіші ідеали, вона живить та енергійно підтримує їх увесь час, поки супроводжує його через життя.

Ось це і є основні риси, якими ми завершуємо жіночі образки польки та русинки в Галичині. У лоні цих жінок лежить майбутнє їхнього народу. Правильно пише одухотворена Дора д'Істрія: "Романці – найдотепніші, германці – наймудріші, слов'яни – наймолодші, а юність – це велика перевага".

Протягом довгого часу латинський, італійський, французький впливи необмежено панували в освіченому світі; багато в чому вони повинні були пом'якшити німецький та англійський; слов'яни теж братимуть участь у загальному творенні людської культури. Європа має багато чого очікувати від них, і насамперед – у перетворенні суспільства та у стосунках чоловіка й жінки.

Наступним за чисельністю та значенням, після українського й польського елемента в Галичині, є передусім єврейський. Він живе великими, замкненими громадами, заселяє цілі міста чи їх великі квартали, і тому, як у жодній іншій країні, зберіг тут повну своєрідність племені. Вже за польських королів він отримав великі привілеї, завжди втішався особливим захистом австрійського уряду та від часу прийняття австрійської конституції 1861 року досягнув повної емансипації. Його значення зростатиме настільки ж, наскільки він сам звільнятиметься завдяки освіті.

Той самий розкол, який роздирає зараз релігійне життя євреїв у Галичині, проходить і через їхнє соціальне життя. Освічені відмовилися від ортодоксальної віри, тоді як нижчі класи з непорушною любов'ю прихильні до старих традицій та звичаїв.

Так, освічена єврейка в Галичині стала типом тільки для себе, як і єврейка з народу. Поряд з ними вихрещена єврейка виглядає досить своєрідно. Польська єврейка справедливо має славу красуні. Вона зберегла східні риси в чистому вигляді, і може разом зі своїми азійськими сестрами позмагатися навіть з чудовими жінками Вірменії та Грузії. І тут, буває, трапляється некрасива і добродушна порода жінок з горбатим носом, із повними губами і тими великими зеленими очима, яким пані Юпітерова завдячує прізвиськом "волоока"; а поруч із нею – ота струнка козуля з Пісні пісень, зі смаглявим обличчям, мигдалеподібними, темними тужливими очима, з тим чорним, аж синім, відблиском волосся, довгим, "як сама вічність", як співає Гафіз. А ті великі,

розкішні жінки, рудоволосі та білі, як мармур, яким до ніг схилялись ассірійські полководці та християнські пророки! З цього племені була ота Естерка, у кучерях якої впіймався великий Казимир Польський, і яка могла собі дозволити виховувати доньку найвірнішого сина Церкви у вірі Мойсея.

У містах звичайна єврейка швидко втрачає свою красу через ранній шлюб, тісний світ дому та крамнички і набуває характерних округлих форм.

Галицька єврейка ще зберегла своє напіворієнтальне, а напівслов'янське вбрання. З коротким, як в ортодоксальних євреїв, волоссям, та з пов'язкою на ньому, оздобленою перлами і коштовним камінням, вона подібна до "цариці Савської": над багато прикрашеним вбранням з азійським поясом – довгий каптан, обшитий хутром, нерідко з дорогої тканини. Які образки у Казимирі, які образки по суботах на валах Львова, у Бродах! Тут цісар Франц, стоячи на балконі Гаузнерового будинку, глянув на тисячі єврейських хутряних шапок та начільних пов'язок і весело сказав: "Тепер я уже знаю, чому мене називають царем Єрусалиму!"

Хоч як строго дотримується старосвітська єврейка приписів синагоги і не залишає поза увагою жодного з химерних звичаїв під час пологів, шлюбу, похорону, свят, та з християнкою вона перебуває у найкращих стосунках. У такому краї, як Галичина, де десять різних віросповідань не просто дозволені, а й визнані законом, нетерпимість неможлива. Нічого не чути про ті постійні чвари, якими відзначаються тверді у вірі альпійські народи.

Єврей та його жінка належать переважно до середнього класу: на рівнині, як орендарі шинків, вони часто небезпечні друзі селян, як управителі – вони права рука поміщиків. Скрізь жінка розділяє заняття чоловіка і переважає його розумом, поміркованістю, старанністю, одне слово – всіма тими чеснотами, що творять спадок вибраного народу.

Як єврейка вміє збувати свій товар, вона справжня цариця крамнички!

Як невтомно факторка мандрує від двору до двору з в'язкою товарів на спині, яка балакуча шинкаря, Геба селянина-пияка!

У справах вона шукає своєї вигоди, але в усьому іншому вона чесна і має добрі наміри. Своїх дітей вона любить більше, ніж життя – вони зі срібла, вони з золота, вони справжні діаманти!

Єврейка – полохлива мати, але відважна жінка, і її сини – хоробрі солдати. Її жвавий дух ніколи не залишає її без діла: вона балакає, спекулює, безперервно фантазує, однак залишається найвирозумілішою, найрозсудливішою істотою. Вона, звичайно, вміє читати і писати, і дозволяє собі сяку-таку освіту. Освічена єврейка "реформована" під кожним оглядом. Вона називає себе ізраеліткою, відвідує молитовний дім, скинула старий одяг, не підстригає волосся, тримається далеко від гешефтів чоловіка. Її "гешефт" – це "освіта". Жінки цього типу найчарівніші та найнебезпечніші. Орієнтальну красу у них доповнює орієнтальна жадоба насолод. З тактовною грайливістю вони ідеалізують одяг свого племені. Ніяка пов'язка і ніякий капелюшок не спотворюють її голівку. В її розкішне волосся, що спадає пишними косами на спину, вплетене намисто

з перлів. Багатий, з численними складками оксамитовий каптан, обшитий дорогим хутром, спадає на шовкову спідницю французького крою. Це повне поезії вбрання зустрічаєш не рідше, ніж паризьку моду.

Орієнтальний характер, який не знає жодного минулого, жодного майбутнього, що живе тільки чуттєвою сучасністю, блискучий дух, отой дух Соломонової мудрости і талмудичної хитрости, яскрава барвиста фантазія виховують у єврейок мистецтво чарів "Тисячі й однієї ночі".

Їхня освіта радше блискуча, ніж глибока, вони бавляться усім, читають все, говорять про все. Найкращими ж у них залишаються вроджені духовні таланти.

Вихрещена єврейка намагається якомога швидше згладити всі ознаки свого народу. Бідна - для неї це буде так важко! У соціальному сенсі вона така ж помітна, як вихрещений єврей, але відрізняється від нього у стосунку до релігії. Вона не вішає ніяких образів над своїм ліжком, урочисто не хреститься ні перед тим, як їсти зупу, ні після обіду, одне слово, вона вільнодумець, і у цьому сенсі є дуже своєрідним елементом нашого суспільства.

Особливістю Галичини є караїмка.

Татари за походженням, за звичаями, іудеї за вірою, строго зберігають караїми - діти письма - закон Мойсея і відкидають Талмуд.

Вони винятково сумлінні та миролюбні, обробляють землю і відрізняються від русинських селян у Галичині коротким волоссям і довгою бородою, а караїмка від селянки, як і від простої єврейки, відрізняється своєю зразковою охайністю.

Політично єврейський елемент був важливою підпорою австрійського уряду. Звичайний єврей ще й зараз, подібно до селянина, налаштований прихильно до цісаря, натомість єврей освічений, який гордо називав себе німцем і кокетував з німецькими ідеями, тепер так само кокетує з ідеями польськими. Матері читали у ролях "Дона Карлоса", доньки декламують "Альпухару" - знамениту баладу Міцкевича з "Конрада Валленрода" - і вдягають на свої кучері конфедератку.

Тут, де раса ще у повній силі, єврейству треба буде виконати важливе соціальне завдання. Звичайно, їхній шлюб, що легко розв'язується (за винятком роду Леві), ще й тепер не втратив свого впливу. Що стосується морального обличчя, то воно ані не краще, ані не гірше, ніж у будь-якого іншого народу комерсантів. Насильство не властиве євреєві. Його злочини - це злочини маклерів, ділків, спекулянтів. Його сімейне життя дуже відрізняється від життя британців та американців. Він має добре серце, ніколи не буває жорстоким, не образить і мухи. Єврейка буває навіть надмірно чутливою і строго дотримується звичаїв, а закохана єврейка залишається ідеалом польського донжуана.

Німкеням Галичини, як і жінкам інших племен, властиві різні відтінки. Відповідно до того, як німецький елемент розселився тут під польським або вже під австрійським пануванням, - чи то через колонії та поселення у містах, чи то за посередництва урядників та солдатів - він творить різні групи і відповідно різні жіночі типи. У той час, як у містах Південної Руси вже здавна було власне міщанство, польські міста вже від

багатьох століть заселяли німці та євреї. Хоч німці і жили в окремих кварталах, мали особливі пільги, особливий міський статус, – вони швидко переймали мову та національність краю, так що багато краківських патриціанських родин з німецькими прізвищами вже двісті років можна розглядати як польські. Це міське населення зберегло лише німецьке прізвище, та й те вони уже пишуть по-польському.

Нова німецька імміграція почалася від об'єднання з Австрією[3]. Німці прибували як поселенці – цілими громадами – за часів Йосифа II, і відтоді прибувають до краю як ремісники, купці, урядники, солдати, переважно з жінками і дітьми. Працюючи, вони закладають у містах поселення або купують помістя. Оскільки вони з різних німецьких земель та племен, то й зовнішність і вдачу мають різну.

Спільним для всіх є німецька серйозність, німецький хід думок, поміркованість і працьовитість. Вони подобаються місцевим слов'янам, та їхній характер, яким би добрим він не був, не дуже делікатний, а їхні манери нерідко вражають грубістю. Натомість тон, звичаї поляка діють на німця дуже привабливо, і він прагне якнайшвидше їх засвоїти. Але це ще не все. У Німеччині жінкам роблять закид, що вони неактивні в політичному житті – як дивно! У Галичині поважний німець, сп'янілий від польських мелодій та польської поезії, спочатку позбувається дрібничок національного одягу, а потім переходить у чужий табір, тоді як німецька жінка любовно береже і захищає німецьку національність. Кожний німець, що у другому чи третьому поколінні ще є німцем, має дякувати за це своїй матері.

Високе покликання – бути посередником між німецьким і слов'янським світами, німецькою та слов'янською культурами – німці здійснюють дуже погано, вони забувають свого Гете, аби захоплюватися Міцкевичем, і нерідко поляк засоромлює німця тим, що він у захваті від "Дона Карлоса", "Марії Стюарт", "Дзвону", "Фавста" німецькою мовою.

Німці втрачають свої переваги, переваги духовного обміну. Вони забувають, що мають передати (як німці) слов'янам, а що (як німці) зі слов'янської землі взяти. Полька схильна глузувати з німкені, вона сміється з її панчіх, з її ополоника, але незабаром німецький будинок починає навіювати повагу та симпатії. Німкеня, зрештою, має власну думку про крій одягу і кулінарні книги, проте вона має ще й інші книжки, розповідає польці про своїх поетів, насамперед про свого Шіллера, полька відповідає чудовим перекладом цього поета, "Гражиною", "Паном Тадеушем". Вони вчаться навзаєм говорити мовами одна одної, співати пісні і допомагати одна одній словом і ділом – у радості і в горі.

Багато німецьких поміщиць, дружин урядників краще, ніж німецькі професори та апарат цісарського уряду, виконують своє культурне завдання: познайомити між собою і помирити два великі народи.

У Галичині серед німців рідко можна зустріти вродливих, але часто – чарівних, спокусливих жінок. Тут впадає в очі те, як "заробляють" привілеї німецька дівчина перед слов'янкою і навпаки, слов'янка перед німкенею. Німецькі дівчата цвітуть у незайманій красі, якої позбавлені слов'янки, але тоді, коли німецька жінка швидко

в'яне, у слов'янки розвиваються справді пластичні форми. Слов'янська дівчина – це незріла жінка, німецька жінка – відцвіла квітка. Зрозуміло, і тут і там є винятки. Німкені в Галичині перевершують своїх сестер з тверезої Північної Німеччини грацією, ніжністю, благородством форм настільки, що деякі скромні дружини урядників досить непогано можуть грати великих дам з берегів Шпре або Ізару. Також на їхню душу, на розум, образ думок та характер добре впливає слов'янське сусідство. Спарена зі слов'янською привабливістю німецька домовитість стає благородною і простою, що зачаровує, німецька жадоба до знань вступає в не менш корисний союз зі слов'янською любов'ю до батьківщини, а німецька сила – зі слов'янською лагідністю.

Колоністка – це тип тільки для себе. Вона походить із Бадену, Вюртембергу, Нассау і в Галичині теж залишилася справжньою швабкою. Їхні села розсіяні по всіх повітах Галичини аж до Буковини. Чого тільки не здобуває швабська старанність з поганого ґрунту батьківщини, а яку землю знаходить вона тут! Найкращий хлібороб на найкращій землі! Чи можна дивуватися, що господарство шваба перевищує як німецьке, так і слов'янське, що його села мають вигляд приватних містечок?

Колоністка переважно така ж роботяща, як і її чоловік, ще й здібніша від нього. Якщо хата та поле задбані, шваб дозволяє собі потягнути у кнайпі люльку, грає в кеглі або йде на полювання, а швабка тільки тоді й починає діяти: вона продає птицю, яйця, масло, сир, фрукти, йде з цим від двору до двору, аж на найближчий базар. Вона "євангельська біблійна жінка", вірна Святому Письму, як і її чоловік; гер пастор і пані пасторова грають у їхній громаді роль, подібну до ролі малоросійського панотця та його жінки, хоча становище панотця має політичне значення, яке першому невластиве. Можна тут також знайти села менонітів, тихі чистенькі поселення тієї побожної, мирної, цнотливої секти, в якій не складають жодних присяг і не носять зброї.

Ззовні галицька швабка не відрізняється від тієї, що на батьківщині, можна натрапити на тих самих білявих привітних жінок, тут і там трапляється той самий чорноокий, майже італійський тип, як у Шварцвальді. Вона так само одягається, дотримується тих самих звичок, наспівує ті самі мелодії. Її вдача, духовні риси залишилися такими ж. Вона розумна, навіть хитра, сильна аж до грубости, однак привітна, дотепна і мрійлива. Вона ходить до доброї школи, читає і пише рідною мовою, говорить своєю говіркою. Її діалект з багатьма шиплячими звуками полегшує їй опанування слов'янських мов.

На слов'янське сільське населення вплив швабки незначний. Лише після скасування кріпосного права та панщини її господарство почало мати тут якийсь вплив. Панські повинності галицькі селяни виконували ліниво, про що переконливо свідчить поступ від 1848 року. До цього галицький селянин своє поле обробляв абияк, тепер вже він орендує панські землі і шинки. Русинський селянин особливо привабливий у Галичині, та він ще багато чого може навчитися від німецького колоніста – і він вчиться, відтоді, відколи це взагалі вигідно, відтоді, коли він стоїть на вільній землі, як вільна людина, і його посланці в кошлатих гунях сидять поруч з аристократами та прелатами в австрійському парламенті.

Онімеченою Галичина не буде ніколи. Польський елемент надто сильний і освічений, а русинський довів свою незламну впертість відтоді, як йому було надано рівні права, і розвивається він швидко й потужно. Тоді як поляк через русинський елемент у польському королівстві поступово втрачає опору, яку дає йому вітчизна, то русинський елемент має за собою 50 млн. росіян та російську літературу. Світова потуга прикриває йому спину. На жаль, відбувається протилежний процес: німці полонізуються, а діти колоністів, що йдуть у місто як сини урядників, стають найзапеклішими ворогами своєї держави. Ба, більше! Метиси, що були покликані представляти австрійську расу, політичну націю, – вони теж йдуть за слов'янським цвітом. Усі великі народи стали великими лише через змішування, а які ж чудові результати дає воно в цьому краї, де зустрічаються найрізноманітніші європейські та азійські народи. Порівняймо шваба з найвродливішим селянином із-під Кракова. На дорогах від Вадовіц до Карпат, між Зухою та Маковом можна наштотхнутися на високорослу людську породу, тоді як поляк і шваб – створіння хирляві.

Польський етнограф Вінцент Поль розгадує загадку: чума забрала тут усе населення, його замінили німецькі переселенці, що врешті-решт перемішалися з поляками і зараз є найвродливішими людьми, яких взагалі можна знайти.

Що то за гарні люди – онуки шведських військовополонених та польських жінок у Кросценко, в Суходолі тощо, гарні як завдяки германцям, так і слов'янам. Тут видно, яку благородну расу матиме Австрія, якщо змішування її народів триватиме. Шкода тільки, що змішування поки що йде на користь полякам, бо всі ті німці, які переваги свого племені на Сході поєднують зі слов'янськими, майже повсюдно пропадають. Якщо наші східні землі будуть у швидкому та безперервному зв'язку з західними, передусім з містом цісаря, то це співвідношення поступово поліпшиться. Тоді австрійська самосвідомість разом з австрійськими засобами зв'язку розвиватиметься і зростатиме.

З німецької переклав Іван Герасим